

„Milyen lehet visszacsöppenni egy korábbi korszakba?” – teheti fel a kérdést az ember, ha épp történeti fesztivált hirdetnek itt vagy ott. Régész-történészként és történeti újrajátzóként mindenképpen más elvárások fognak megfogalmazódni bennünk, mintha egy egyszerű történelemkedvelőként találkoznánk egy-egy felhívással. Én lassan 20 éve járok Európa különböző országában történeti fesztiválokon résztvevőként és szervezőként egyaránt, így elmondhatom azt is, hogy most már látom, mik az elvárások a különböző országokban, illetve milyen tendenciák, igények jelennek meg a szervezőkben, a múzeumokban, ha épp egy korhű történelmi rendezvényt szeretnének megszervezni.

Az ünnepi multságok felelevenítésére a kísérleti régészet és a történeti újrajátzás is alkalmas. A gasztronómia terén például teljesen elfogadott, ha egy-egy jól dokumentált történeti lakomát avagy esküvőt újra megrendeznek. Ilyenkor a ruhák, a díszletek, a ceremónia eseményei mind-mind górcső alá kerülnek. Láthat ilyeneket az ember például Nagy-Britanniában is, ahol a 16. századi Tudor-kor és a 19. századi regency bálok évtizedek óta

MASZKABÁL A KORA ÚJKORBAN

AVAGY MIRE KÉSZÜLJÖN AZ EMBER, HA MEGHÍVÓT KAP EGY TÖRÖK KORI FARSANGBA?

igen közkedveltek. Ezek a látványosságuk mellett – melyet a nagyközönség is roppantul élvezni szokott – a szakemberek számára is kihívást jelentenek, hiszen az apróbb tárgyaktól kezdve a nagyobb léptékű reprezentáció valós megjelenítéséig hitelesnek kell lenni. Ezekhez éppen ezért gyakorta hosszadalmas interdiszciplináris kutatásokra van szükség, és sok hónapnyi vagy akár ennél is hosszabb előkészületekre is szükség lehet, levéltáros, történész, régész, néprajzkutató, művészettörténész, de akár történeti hagyományőrző, szakács, fodrász, viseletkészítő avagy archeozoológus kollégák bevonásával. Egy-egy ilyen projekt alkalmat adhat arra is, hogy a szakemberek célirányosan vizsgálhassanak egyes kutatási témákat, problémákat.

2020 februárjában, pont a Covid-járvány kitörése előtt pár nappal, a Bethlen Gábor Hagymányórség tagjaival Lengyelországban, Szydłow városában, egy 17. századi kastélyban vettem részt egy hasonló rendezvényen. Angliától Oroszorszáig országonként két-három fős csoportok vettek részt, összesen kb. 50 fő volt jelen. Magyarországról hárman érkeztünk. Igyekeztünk a felszerelésre, az eszközökre és a megjelenésre különösen nagy figyelmet fordítani, mivel úgy éreztük, ezzel nem csak a saját közösségünket, hanem a magyar történeti újrajátzókat is képviseljük. A meghívottak között civilben egyébként nagyon sok volt a régész, történész munkatárs, de voltak olyanok is, akik a történeti újrajátzást (*historical reenactment*) hobbiként ugyan, de roppant komolyan űzik.

De vajon mit is tudunk a kora újkori maszkabálokról? A felkészülést mi is úgy kezdtük meg, hogy összegyűjtöttük a lehető legtöbb információt a farsang eredetéről. Azt biztosan tudjuk, hogy ünnepünk, sok másikhöz hasonlóan, több ezer éves gyökerekkel rendelkezik. Ez az ideje a mulatságnak, a párválasztásnak és a családtervezésnek is. Erre adtak jó alkalmat az alakoskodások is, ahogyan a néphagyomány hívja a magyaroknál a beöltözős maszkabálokat és népi játékokat. Ezen túl a társadalom minden rétege ekkor kiereszthette egy kicsit a „gőzt” a tavasi munkák megindulása előtt, a társadalmi elvárások, szabályrendszerek kicsit fellazultak egy rövid, jól körülhatárolt időszakra. Érdekes adalék, hogy a liturgiában ehhez az ünnephez nem kapcsolódik kifejezetten jeles nap: a farsang időszaka vízkeresztől (január 6.) a húsvétot megelőző böjti időszakig tart, pontosabban hamvazószerda a választónap. Ez a húsvét állandó változása miatt sosem állandó hosszúságú periódus, legtöbbször februárra és márciusra esik. Arra is van írott történeti forrásunk, hogy a Kárpát-medencében már a 15. században megünnepték a farsangot különféle beöltözős játékokkal. Ma a történészek és a néprajzkutatók úgy vélik, hogy a farsangi ünnepkör kétféle hatást mutat Magyarországon. Egyrészt a királyi udvarban az itáliai hatások érvényesültek,

főként Mátyás király második feleségének időszakában. A társadalom alsóbb rétegeibe viszont a német területekről érkező lakosok hozhatták el a hírért a maszkabáloknak, amelyben a magyar polgárok és parasztok is szívesen vettek részt. Így egy kevert, a saját százjűnkre alakított, magyar szokásrendszer jött létre. Valószínűleg ez is lehet az oka, hogy nálunk nem az Európában sok nemzetnél előforduló *karnevál* szó egy változatát használjuk az ünnepre, hanem saját kifejezésünk, a *farsang* ismeretes.

A magyaroknál a 16–17. századból számos említést találunk farsangi ünneplésre és különböző szokásokra az ország egész területén. Az egyik legkedveltebb – ma már a turizmussal újra feléledő, de egyébként a török korban gyökerező szokás – a mohácsi busójárás volt, de kisebb, területi alakoskodások is gyakoriak voltak, melyekhez általában termékenységvarázsló szokást is kapcsolnak.

Eleink is szívesen hódoltak a bor- és ételfogyasztásnak, így nem szabtak gátat ebben az időszakban az élvezeteknek sem, ahogyan azt a korabeli ábrázolásokon is jól láthatjuk. A férfiak gyakran fogadtak szekeret és zenészeket, s úgy vonultak végig a településeken, az asszonyoknak pedig szabad volt egy nap külön mulatniuk. Ezt a szokást a néprajzi leírások is ismerik *asszonyfarsang* néven.

A főuraknál leginkább a maszkabálok divatoztak. Általában párosan illett megjelenni az ilyen alkalmakon, a leírásokban pedig a divatos öltözetek nevei is megmaradtak: gyakran találunk az európai nációknak megfelelően beöltözött párokat is. A külföldi udvarokban ellenben a magyar ruházat számított egzotikumnak, ott gyakorta igyekeztek „magyarosan” megjelenni, míg nálunk kedveltek voltak az olasz és francia öltözetek ilyenkor, de szerettek töröknek is beöltözni. Hiába volt a korszak nagy ellensége az Oszmán Birodalom, a maszkabálokra a különleges keleti kelméket is be lehetett szerezni, így

izgalmas lehetőségnek számított az „ellenség bőrébe” bújni. Mária Teréziáról is tudjuk, hogy nagyon kedvelte a multságokat, a szerencsejátékokat és a maszkabálakat. Ez utóbbiakat szerette igen izgalmassá tenni: egyik alkalommal 50 társnőjével ugyanolyan ruhába öltözött, majd maszkot vettek, és az urak feladata az volt, hogy csupán a járásuk alapján felismerjék, hogy kit is rejtenek a maszkok.

Mindezek alapján próbált az egyesületünk három tagja felkészülni a lengyelországi fogadásra. Az este folyamán egy kora újkori bál ceremoniális történéseit „játszhatták végig” a résztvevők. Az egyik legszembevetőbb különbség a hazai rendezvényekhez képest az volt, hogy az alkalmat nem a nagyközönségnek szervezték, tehát kivételesen nem voltak látogatók. A dokumentálást hivatásos fotósok látták el, ahogy az a nyugat-európai nagyobb történeti fesztiválokon és csatarekonstrukciókon is megszokott. A résztvevők nem, vagy csak ritkán fotóztak, nem használtak modern eszközöket. Amint elkezdődött az est, a szervezők igyekeztek mindent a lehető legautentikusabb módon megoldani.

Az este a modern világítás kikapcsolásával kezdődött, majd a ceremóniamester fogadta a bálra érkezőket, akik kisebb csoportokban vonultak be a berendezett lakomaterembe. Itt a vendéglátó nemesi pár fogadta a meghívottakat. A hivatalos köszöntések és az ajándékok átadása után helyet foglaltak a korabeli módon megterített asztaloknál. Amikor mindenki elfoglalta a helyét, elkezdődött a lakoma. Az ételeket 16–17. századi lengyel szakácskönyvek alapján készítették el. A ceremóniamester egyenként bemutatta azokat, majd minden asztalhoz került a fogá-

sokból. A fogások között volt savanykás leves, melyet a korabeli magyar receptek között is megtalálunk, emellett különféle húsok, kásás köreték és aranyozott sült tyúkfű is. Nagyon sok meghívott kedveskedett saját nemzete különleges ételével, mely szintén megszokott volt egy-egy korabeli bál esetében.

A résztvevők magukkal hozták korhű étkészleteiket, a vendéglátók csak a főbb tálakat és asztalneműket biztosították. Ez szervezési okokból, de a korhűség szempontjából is megfelelő volt. Ugyanis a kora újkorban kezdett csak elterjedni a szokás, hogy a vendéglátó maga próbál megfelelő mennyiségű evőeszközt, illetve tányért kiállítani. Ilyenkor egy-egy főúr nagyobb adósságba is verte magát, mivel ezek egy részét gyakorta bérelnie kellett. Gyakran a vendégek el is vittek számukra tetsző tárgyakat a készletekből, így a zálogba adott pénzüsszeget a kölcsönzés előtt a bérbeadó nem véletlenül kérhette. Egyesületünk az estre egy marcipánból készült sárkányt is készített, mivel a lengyelek közt

Báthory Istvánnak a mai napig nagy a kultusza, a Báthory család címerében pedig a sárkány karmai szerepelnek, eredetlegendájukban pedig az ecsedi lópában élő sárkányt győzte le a nemzetség alapítója, Opos. A 16. században a főurak körében igen kedvelt és drága marcipánt választottuk a sárkány elkészítéséhez. Korabeli ábrázolásunk nincs sajnos, de rengeteg leírás szól arról, hogy a korabeli szakácsok milyen csodálatos kerteket, sosemvolt állatokat készítettek ennek az alapanyagának a segítségével.

Az étkezés után kétféle program következett: a táncmultság tánctanítással és korabeli zenével, valamint a korszakban tiltott, ezért igen kedvelt szerencsejáték.

Ez utóbbinak külön „játékbarnangot” készítettek elő a szervezők, ahol korabeli zsetonokkal lehetett játszani.

Mindkét programpont komoly felkészülést és szervezést igényel, ugyanis kevesen játszanak korabeli hangszereken korhű zenét, illetve meglehetősen kevesen foglalkoznak manapság 16–17. századi táncok tanításával. A táncokat profi oktatók vezették elő, akik azonban nem csupán modern táncosok, de maguk is hagyományörzők voltak.

A résztvevők ekkor mutathatták be a korabeli ruházathoz készített maszkokat, álarcokat, kiegészítőket. Mi három főnek készítettünk maszkokat. Régészeti leletünk értelemszerűen nincs, hiszen ilyet nem helyeztek a sírokba, s mivel könnyen lebomló anyagból készültek, így régészeti kontextusban nem számolhatunk velük, de történeti gyűjteményben őrzött darabot sem sikerült találnom. Ábrázolásunk van ugyan, de ezek nem túl részletesek, így leginkább a leírásokkal tudunk dolgozni. Az írott források szerint a már említett nemzeti jellegek mellett főként állatos tematikát, ókori mitológikus alakokat és közkedvelt égitestszimbólumokat jeleníthettek meg a maszkokon. Ezért végül mi egy papírmásé alapra nemezes technikával egy szirént, egy oroszliánt és egy madarat készítettünk. Meg kell jegyezzük, hogy amellet, hogy igyekeztük a leírások alapján a korszakhoz illő témájú álarcokat választani, arra is kellett gondolnunk, hogy mozogni, illetve táncolni is tudjunk bennük az este folyamán. Be kell valljam, így is nehéz volt a maszkok mögött az éjszaka folyamán levegőt venni, így teljesen érthetőek a forrásokban megjelenő pihenő séták és a táncok közötti csendesebb időszakok.

A szerencsejátékokat különböző európai múzeumokban fennmaradt tárgyak alapján készítették el. Voltak közöttük kártyajátékok, melyek színei nagyon hasonlítanak a ma ismert kártyák felosztásához. Illetve logikai, társas- és kifejezetten a szerencsén alapuló játékokkal is találkozhattunk.

A felkészült

szervezők között voltak olyan történész kollégák, akik ennek a kutatásával is foglalkoznak, így tanítani is tudták a résztvevőket. Az egész este folyamán telt ház volt a „játékbarnangban”, ebből is látszik, hogy van, amiben az ember nem változik az évszázadok során, legalábbis a játékszenvedély, úgy tűnik, örök...

Az este végén, éjfélkor lámpásokkal vonultunk ki a kastély belső udvarára, és tűzijátékkal zárták a szervezők a mulatságot. Meglepő lehet a laikusok számára, de a lámpásos, éjszakai tüzes bemutató és a tűzijáték nem állt messze a kora újkor emberétől. Mária Terézia udvarában, lányai esküvőjén is szerveztek tűzijátékot, maszkabálos felvonulással és óriási díszletekkel a kastélykertben. Ahogy ma is, akkoriban is rendkívül drága volt az ilyesmi, de egy-egy kivételes éjszakán, a komolyabb ünnepségek alkalmával a család gazdagságát, befolyását mutatta, hogy megengedhette magának az efféle fényűzést.

Hazánkban egyelőre ilyen zártkörű, nem a közönségnek, hanem kifejezetten válogatott szakembereknek és kiemelkedő teljesítményt nyújtó újrajátzóknak szervezett, egész estés vagy napos kora újkori tematikus rendezvényt még nem szerveztek. Olyan eseményekkel már találkoztunk itthon is, ahol egy-egy ceremóniális lakoma megjelenítésére vállalkoztak a szervezők, s amelyet a nagyközönség is végignézhetett. Egy-egy ceremóniamester segítségével, illetve közösségi oldalakon és a videómegosztó oldalakon közzé is tettek ilyeneket a magyar múzeumok tudományos ismeretterjesztő céllal. A Bethlen Gábor Hagyományörzés Egyesület Visegrádon és Sárospatakon is több ilyen rendezvény lebonyolításában vett már részt. De a lengyelországihoz hasonló zártkörű rendezvény már egy egészen más dimenzió, érdemes lenne elgondolkodni azon, hogy vajon milyen előnyökkel járhatna szakmai szempontból itthon is egy ilyen megrendezése.

